

Kemény Gábor

(Ny)elvi kérdések

Horváth Péter Iván

100 könnyed ismeretterjesztő cikke¹

A kötet szerzője angol–spanyol szakos szakfordító, tolmács, bölcész és nyelvtanár. Itt összegyűjtött cikkei korábban az E-nyelv Magazin (e-nyelvmagazin.hu) internetes újságban jelentek meg 2009 és 2013 között. A sorozat néhány cikkét lapunk is közölte.

A szerző a kötet ismeretterjesztő cikkeit „könnyed”-nek minősíti; a szakmabeli olvasó ehhez bizvást hozzáteheti, hogy „magvas”, „tartalmas”, „szellemes” és (ami a tartalmukat illeti) helyyel-közzel „vitatható”.

Horváth Péter ezeket az írásait „tárca”-nak is nevezi (212, a könyv utolsó, összegező cikkében). A tárca, mint tudjuk, „irodalmi igényű, olvasmányos hírlapi írásmű” (a Magyar értelmező kéziszótár meghatározása szerint), ezek azonban olyan tárcák, amelyek alapos szakmai ismereteken alapulnak, és helyenként a hivatásos olvasónak is újdonságokkal szolgálnak.

A könyv az előszó szerint több mint 5000 szót tárgyal, például 70-valahány nyelvből veszi, és kb. 800 nyelvészeti szakkifejezést alkalmaz. (Ez utóbbiakat dőlt betűs szedéssel emeli ki.) A kötet az alábbi témakörökkel foglalkozik (a cikkek száma szerinti csökkenő sorrendben): idegen szavak (19), lexikológia (19), morfológia (14), szintaxis (13), általános jelenségek (11), népi nyelvészet, nyelvi tévhitek (8), morfoszintaxis (6), fonológia (5), helyesírás (5). A könyv a cikkeket abban a sorrendben közli, ahogy az internetes rovatban napvilágot (képernyőt) láttak, de a kötet végén található mutató a címeket tárgyköri csoportosításban is megadja, lehetővé téve ezzel az olvasónak, hogy az összetartozó témájú cikkeket együtt is tanulmányozza. Van a kötetnek részletes tárgy- és fogalommutatója is (214–22). Ez a mutató szavakat nem tartalmaz, pedig legalább azokat a szavakat fel kellett volna venni, amelyeknek nyelvhelyességi vonatkozásuk is van, pl. *aki* gyűjtőnév után 127, 196, *kettő – két* 104, *magasságában* 96–7, *mentén* 130–1, *törvénykezés* 138–9. Akadnak olyan olvasók, akik egy nyelvi ismeretterjesztő könyvben éppen az ilyesmikre kíváncsiak.

A kötet érényei olyan számosak, hogy csak távirati stílusban számolhatok be róluk. A cikkek élén szellemes, egyszersmind általában informatív címek állnak. Minden cikk poénnal zárul, olykor még dalra (versre) is fakad a szerző (99, 111). Stílusa nyelvi képekben gazdag, színes, humoros. A számos jó és néhány kevésbé jó példa közül most egy igen sikerültet idézek: „A régies és elavult szavak csokoládéreszelékként díszíthetik a beszélt nyelv tortáját, de ehetetlenné tehetik, ha a szokásos hozzávalók helyébe tolakodnak” (181). Olykor

¹ Első közlés: „Édes Anyanyelvünk” 2016/1, 17 (<http://anyanyelvapolo.hu/edes-anyanyelvunk-pdf/ea-2016-XXXVIII-1.pdf>).

egészen személyes hangot üt meg, így szóba kerül a szerző nászútja, felesége, csecsemő gyermeke, sőt „lelki vezetője” (165) is. Ilyesmivel, bár kisebb mértékben, én is próbálkoztam a *Nyelvi mozaik* sorozat cikkecskéiben, következésképp ezt nem kifogásként említem.

Horváth Péter Iván könyvének fő erénye azonban az átlagon felüli szakmai megalapozottság. A szerző sok idegen nyelvet ismer, jártas a modern nyelvészetben (kiemelkedően jó példája ennek a fonéma fogalmának magyarázata: 179), de korrekt módon használja az ún. hagyományos nyelvészet fogalomkészletét is (pl. amikor a magánhangzók képzését ismerteti: 148). Ez utóbbi kapcsán azonban meg kell jegyezni, hogy három alkalommal is pontatlanul, ’birtokos személyjel’ értelemben használja a *birtokjel* megjelölést (34, 47, 191). A birtokjel, mint ismeretes, nem a birtokosra, hanem a birtokra utal: „Ez a kalap nem *Pistáé*, hanem *Attiláé*”.

Van ezen kívül néhány további tartalmi ellenvetésem is, ezek azonban apróságok, nem befolyásolják a kötet egészéről kialakított igen kedvező véleményemet. Lássunk mégis néhány ilyen is!

A szerző előbb tudomásul veszi a *lélektelen* ~ *lelketlen* szóhasadást (167), később viszont ezt írja: „Ha [...] a *lélektelen* szerintem és »nyelvtársaim« 90%-a szerint is annyi, mint ’gonosz’, nem pedig ’fásult’, akkor annak a jelentése elsősorban ’gonosz’ lesz” (193). Az előbbi véleménnyel értek egyet: a *lélektelen* játék (a sportpályán) és a *lelketlen* mostoha (a népmesében és, sajnos, a valóságban) szerintem már különböznek annyira egymástól, hogy jelentésüket ne kelljen effajta „népszavazásra” bocsátani.

Visszatérő sajátossága a kötet cikkeinek, hogy a szerző óvakodik határozottan állást foglalni az idegen szavak és nevek magyar nyelvbeli kiejtése ügyében, pl. *Auchan*, *Dubrovnik*, *rekamié*, *vákuum*, *zloty*, holott ő mint művelt, poliglott nyelvész természetesen jól tudja, hogy ezeket így kell kiejteni: [osan], [dubrovnik], [rekamié], [vákuum], [zloti]. De inkább elvicceli a véleménynyilvánítást, mint hogy kimondja, ezt így és így kell kiejteni. Bizonyára ódzkodik az „iskolamesteri” szereptől, amelyet könyve más helyein is oly gyakran kárhoztat.

Kényesebb ügy a birtoktöbbsesítő *-i* kérdése. Ez a szerző szerint kikopott a nyelvhasználatból: a padok az *iskoláéi* mai nyelven a padok az *iskoláé* (34). Jómagam erről csupán ezt mondanám: az *-éi* birtokjelből a birtoktöbbsesítő *-i* a mai pongyola nyelvhasználatban gyakran elmarad; de a sztenderdben ma is ez a szabályos: „Ezek a kalapok nem *Pistáéi*, hanem *Attiláéi*”.

Végül reflektálnom kell arra is, hogy a kötet 85. cikke (A szomszéd micsodája, 182–3), bár nevem említése nélkül, megpirongat amiatt, hogy lapunk Nyelvész-leletek rovatában két ízben is helytelenítettem a Nemzeti Sportnak ezeket a címeit: „Túl zöld a szomszéd *fűje*”, „Zöldebb a szomszéd *fűje*”, „A szomszéd *fűje* zöldebb”. A *fűje* szóalakkal szemben két kifogásom is volt: a közmondásban hagyományosan nem *fűje*, hanem *rétje* van; ezenfelül a *fűje* szabálytalan alak a szabályos *fűve* helyett.

Horváth Péter Iván szerint ezzel azt állítottam, hogy „a *fűje* nem létezik” (182), és emiatt József Attila öcsödi nevelőszüleire hasonlítok, akik nem ismerték el az Attila keresztnév létezését, ezért a rájuk bízott gyermeket Pistának nevezték (és ezzel életre szóló lelki sérülést okoztak neki). Holott én természetesen nem minősítettem nem létezőnek a *fűje* alakot: újságok vastag betűs címeiben nem szoktak nem létező szavak előfordulni. Ebben tehát voltaképpen nincs közöttünk vita.

Kritikusom azt is kifogásolja, hogy a *fűje* ~ *fűve* kapcsán egy alaktani szabály megsértését emlegetem, pedig ez őszerinte nem alaktani jelenség, hanem a *fű* főnév lexikális sajátossága, egyedi jellemzője. (Ny)elvi vita helyett hadd hivatkozzam Elekfi László Magyar ragozási szótárára, amely a *fű* szót a *v*-vel bővülő tövű főnevek típusába sorolja és 8C kóddal látja el. Ez tehát egy tőtípus, amelyet a magyar nyelv alaktana ír le, ennél fogva nem jogosulatlan a *fűje* kapcsán alaktani, sőt nyelvtani szabályszegésről beszélni. Hadd jegyezzem meg, hogy a kötetnek egy másik cikkében maga a szerző is korrekt módon leírja, amit erről a tőtípusról tudnunk kell (18).

A lényeg azonban az, és ez nincs benne se az én néhány soros, se az ő kétoldalas fejtegetésében, hogy a *fűje* voltaképpen szójáték, amely feltehetően két régebbi filmcímre utal: „A szomszéd *nője* mindig zöldebb” (1994), „Még zöldebb a szomszéd *nője*” (1996). Ez okozhatja, hogy míg az elferdített közmondásból eredő *a szomszéd fűje* kifejezés valóban több mint ötször gyakoribb, mint *a szomszéd fűve* (az interneten kb. 150 000, illetve 28 700 előfordulás), addig az ettől független birtokos személyragos szóalakok közül a szabályos *fűve* majdnem ötször annyiszor fordul elő, mint a játékos *fűje* (66 400, illetve 14 100 találat).

Miután a fentiekkel én magam is igazoltam, hogy „Grammatici certant” (182), hadd fejezzem be egy merész, de szerintem megkerülhetetlen kérdéssel: tekinthető-e nyelvművelő könyvnek Horváth Péter Iván kitűnő munkája?

Ha a *nyelvművelő* fogalmát így határozzuk meg: „olyan kutató, ill. tanár, aki anyanyelvének és lehetőleg minél több idegen nyelvnek a megbízható ismeretében, továbbá a nyelvtudomány eredményeinek szem előtt tartásával ismerteti az érdeklődő nagyközönséggel az emberi nyelvnek és különösen saját anyanyelvének sajátosságait, és szükség esetén tanácsot is ad nyelvhasználati kérdésekben” (ezt nem valamilyen szótárból vagy lexikonból idézem, hanem itt rögtönöztem az ismertetett könyv és annak szerzője kedvéért), nos, ha az ilyen szakembert *nyelvművelő*nek nevezzük, akkor Horváth Péter Iván kétségtelenül az. De ha az *és* utáni rész miatt ezt nem vállalja, hadd tekintsem őt a továbbiakban „tiszteltetbeli nyelvművelőnek”.

Horváth Péter Iván: (Ny)elvi kérdések. 100 könnyed ismeretterjesztő cikk. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 173., Inter Kht. – Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2015, 225 oldal.